

آمایش سرزمین و پدافند غیر عامل

اشاره

رابطه بین انسان، فضا و فعالیت، سه مولفه اساسی در تدوین طرح های آمایش است که به تثبیت و پایداری توسعه می انجامد. دفاع از سرزمین چه در مقیاس ملی و چه منطقه ای، علاوه بر محتوای سیاسی و جغرافیایی آن دفاع از موجودیت های تثبیت یافته فضا نیز هست. اگر امنیت انسان و فعالیت، در وضعیت و برنامه دفاعی کشور مدنظر قرار نگیرد، ناپایداری و بی ثباتی، اصلی ترین خطر تهدید فیزیکی و عملکردی فضا خواهد بود و به همین دلیل تعریف شرایط دفاعی برای تأمین امنیت و مشخص کردن سازوکارها کالبد و ساخت و سازها و مکانهای مناسب برای استقرار سامانه های دفاعی، بخشی از وظایف طراح های آمایش به شمار می رود. توجه به مسائل دفاعی در ایران تابع متغیرهای متعددی است که باید در طرح های آمایشی مورد توجه قرار گیرند و اهم آنها عبارتند از:

منطقه مورد نظر طرح آمایش در کدام قسمت از کشور قرار دارد؟

۲- برنامه دفاعی در مقابل چه نیروی مهاجمی باید طراحی و تدوین گردد؟

۳- چه ساخت و سازهایی، با کدام عملکرد، با چه درجه از حساسیت باید در مقابل مهاجم دفاع کنند؟

۴- برای هر یک از موارد دفاع، چه نوع سامانه، ابزار و نیرویی لازم است؟

۵- عملیات دفاعی پیشگیرانه و غافلگیر کننده است یا فقط ماهیت دفاعی پس از، مورد حمله قرار گرفتن دارند؟

جلسه ای به مناسبت بررسی ضرورت ها و روابط این دو عامل بر اساس تحقیق انجام شده در دانشگاه عالی دفاع ملی توسط سردار سرتیپ جلالی فراهانی که مسئولیت سازمان ملی پدافند غیر عامل در کشور را نیز به عهده دارد ارائه شد. این تحقیق که تحت نظارت و هدایت آقایان دکتر حافظ نیا، سردار دکتر رحیم صفوی و آقای دکتر مبینی صورت گرفته و بخش های مفیدی را در برداشت که به استحضار خوانندگان می رسد.

در آغاز سخن سردار جلالی فراهانی ارائه گزارش پژوهشی خود را این گونه آغاز نمود که آمایش سرزمین که در واقع اسم مصدر از مصدر آمودن است به عنوان تعریف عملیاتی، مکان یابی برای فعالیت در مکان های معلوم، تناسب بین جمعیت و ظرفیت توسعه پذیری در هر حوزه جغرافیایی، ارائه ی گزینه های متناسب الگوی اسکان جمعیت، ارائه ی الگوهای متناسب با سازمان دهی فضاها و ترتیبات دفاعی و زیست محیطی به عنوان تعریف مفاهیم عملیاتی مورد توجه قرار می گیرند. در واژه های

آمایش تعاریف زیادی داشته و دیدگاه های متفاوتی و در واقع یک فرایند رو به رشدی در کشور ما داشته است. در دهه ۵۰ به عنوان بهره بری از قابلیت های سرزمین مطرح بوده و عملکرد آن دیدگاهی که زمینه پیدایش آمایش را داشته در واقع اصل مسأله آمایش را دنبال می کرده است در دهه دوم عمدتاً سازمان دهی فضاهای اقتصادی با نگاه اقتصادی کار دنبال می شده و در دهه ۷۰ بهره وری از ظرفیت های اجتماعی و تغییر آن را به عنوان مفاهیم کلی دنبال می نموده است. ما در آمایش سرزمین، با سه عنصر کارکرد، عملکرد و جغرافیا به اضافه انسان سروکار داریم. در واقع سه عنصر فضا، انسان و عملکرد هست که در قالب اصول و ملاحظات پدافند غیر عامل موردنظر است. در مفاهیم انگلیسی هم مفاهیم زیادی مطرح می شود. یکی کلمه **Landsplanning** است که برنامه کاربردی اراضی مطرح می شود. یکی هم **Citiesplanning** یا برنامه شهری مطرح می شود آن چیزی که باید موردتوجه قرار گیرد **Sasialplanning** یعنی برنامه ریزی فضایی را باید مبنا قرار دهیم و صحبت کنیم به لحاظ اینکه در مفهوم آمایش اهدافی را پیش بینی کردند که اولین هدفش تعیین قطب ها و محور ها و مراکز و نقاط توسعه و ارائه کاربرد توسعه منطقه ای است که به عنوان یک هدف اشاره می شود. دوم طراحی شبکه های خدماتی، زیر بنایی و مرکز ارتباطی را نشان می دهد که موضوع بعدی یا هدف بعدی پیشنهاد تجمع جمعیتی معمول و نظام سکونت گاهی، نظام اسکان جمعیت را دنبال می کند چهارمین هدف هم طراحی نظام شهری و روستایی و تناسب با سیمایی اقتصادی و اجتماعی کشور را به عنوان هدف دنبال می کند. هدف ۵ تعیین هدف های بخش های اقتصادی در هر منطقه ای کشور را سازمان دهی می کند و هدف آخر هم طبقه بندی فعالیت های اجتماعی و اقتصادی همگن در هر منطقه را به عنوان هدف سازمان دهی و دنبال می کند. معمولاً مشکلاتی را که آمایش به دنبال حل آن است شامل فقدان تعادل های ساختاری بین شهر ها و روستاها، شدت گرفتن مهاجرت روستاییان به شهرها، نبود طرح کاربردی اراضی با توجه به امکانات، استعداد ها و نیازمندی ها، و رشد بی رویه شهرها، شهرگرایی شتابان و ناهماهنگ، وجود مناطق محروم و حاشیه ای، و نبود سیاست ملی و منطقه ای برای مکان یابی ها، وجود عدم تعادل های زیست محیطی، نبود یک سیاست منطقی در تمرکز زدایی است که نتیجه آن می تواند وجود ناهماهنگی بین عوامل اقتصادی و اجتماعی و جایگزین در فضاهای شهری باشد. نبود یک سیاست ملی در سازمان دهی

فضایی و استفاده بهینه از منابع ، وجود ناهماهنگی های ساختاری ناشی از برنامه ریزی بخشی و غلبه دیدگاه بخشی بر کشور می تواند شامل آن باشد ، عدم توجه به هماهنگی ابعاد اقتصادی و اجتماعی و فضایی ، نبود یک سیاست منطقی تمرکز زدایی ، عدم مکان یابی صنعتی و خدماتی ، بی توجهی مفرط به عوامل دفاعی ، غلبه تفکر کوتاه مدت و بخشی و محلی به جای تفکر ملی و کشوری ، سیاست امنیت گریزی در توسعه ، جزء مشکلاتی است که با آمایش به دنبال حل آنها هستیم . آن چیزی که ما در توسعه فضایی دنبال می کنیم بعنوان هدف : ایجاد تعادل منطقه ای ، تمرکز زدایی ، ارتقای رفاه عامه مردم ، یکپارچه سازی فضایی و مکان یابی مناسب فضاها در توسعه است که در واقع به عنوان هدف های کلان توسعه فضایی از آن یاد می شود.

سردار جلالی در ادامه ارائه خود به ابعاد دفاعی و توسعه ای آمایش اشاره دارد و می گوید: آمایش را معمولا در آمایش سرزمین دارای دو بعد دفاعی و توسعه ای می دانند. موضوعی که ما بعنوان امنیت و تهدید در آمایش سرزمین داریم، مفاهیمی هستند که امروز تهدیدات غیر نظامی اهمیت خاصی در مقوله امنیت ملی پیدا کرده که نوعی از تهدیدات قلمداد می شود. بی تردید رابطه تهدیدات با آمایش سرزمین رابطه متقابلی است و هرچه آمایش دفاعی ، امنیتی ، منطقی و واقع گرایانه شکل گیرد ضریب امنیت ملی کشور بالا رفته و تهدیدات کاهش می یابد. در این ارتباط نظریه اهمیت و جایگاه ویژه بخش دفاع ضروری است که ابتدا بعد دفاعی آمایش سرزمین مورد نظر قرار گیرد سپس بعد منطقه ای . شاید پیش بینی حوادثی مانند سیل و زلزله حوادث طبیعی هم در بعد آمایش مد نظر قرار بگیرد. که تهدیدات طبیعی است و در کشورهای اروپایی معمولا مفهوم آمایش سرزمین ابتدا مفهومی دفاعی دارد و بعد مفهوم توسعه ای. قبل از ساخت سد ، بزرگراه ، نیروگاه اتمی و امثال آن موضوع در کمیته های نظامی مطرح می شود و بعد از آن هم بدنبال تنظیمش با ارتباطات توسعه ای قرار می گیرد. مفاهیم مان هم مثل موضوع به زیر زمین بردن مراکز حساس و حیاتی شهر ، هم چون توربین های اصلی برق ، گاز و مخابرات و امثال آن است . که در واقع تیمی از نیروهای نظامی کارآمد و علمی نیز مشارکت دارد و همه عوامل دفاعی را از نظر پدافند و آفند مورد نظر قرار می دهند . که در واقع این نوع تلفیق در مفاهیم آمایش هست که در همه جای مملکت به آن توجه می شود . برای آمایش سرزمین

یک ویژگی هایی مد نظر است که ویژگی های آمایش گفته می شود اول دموکراتیک بودن است؛ یعنی باید ناشی از یک نگاه جمعی و خبرگی باشد.

پدافند غیر عامل نیز در زمره نگرش های مختلف در آمایش ملی قرار دارد که شامل نگرشهای تاکتیکی و نظامی است که عمدتاً بیشتر در اواخر جنگ جهانی دوم همچون شعله ای بلند شد و ادامه یافت. یک نگرش فنی و مهندسی و صنعتی است یک نگرش جامع است که باید مد نظر قرار بگیرد. اگر دفاع را در تعریف کلی شامل دو قسمت دفاع عامل و غیر عامل بدانیم که پدافند غیر عامل در مقیاس ملی باید بتواند سامانه ملی را در برابر تهدیدات خارجی پایدار کند که این سامانه ملی را در واقع پدافند غیر عامل خودش کاهش آسیب پذیرها، ریسک ها و هم افزایی خطرات نسبت به هم، سامانه ملی و مجموعه حکومت، دولت و مردم و بخش دفاع می دانیم که مجموعه خیلی جامعی می شود که تهدیدات و مشخصاً خود امریکا، مدل کلی اقدام و تهاجم آنها، دکترین و جهت گیری های کلی، راهبرد های کلی و علیه ما است، پایداری هم آسیب ناپذیری یا حداقل آسیب پذیری، قابلیت اداره و پاسخگویی به نیاز مردم، اداره دستگاه های حیاتی و حساس و آسیب ناپذیری سامانه دفاعی در شرایط جنگ است. برای پدافند غیر عامل چهار دیدگاه قابل می شوند یا چهار مفهوم را در بر می گیرد. یکی کاهش آسیب پذیری و افزایش پایداری بدون استفاده از سلاح، مدیریت بحران است که شامل نحوه ی مدیریت بر حوادث کشور ناشی از تهدید نظامی است، عنصر بعدی دفاع غیر نظامی شامل نحوه سازمان دهی، اداره، بکار گیری و تامین نیازهای حیاتی و اساسی مردم در شرایط جنگ است، که در واقع به نوعی مدیریت ملی، مدیریت استانی، مدیریت شهری را در بر می گیرد. دفاع غیر نظامی که شامل نحوه ی سازمان دهی، اداره، بکارگیری و تامین نیازهای حیاتی مردم در شرایط جنگ است در بحث پدافند غیر عامل، مهم و نقش آفرین است که در سازمان دهی و به کارگیری مردم هم در واقع اداره کشور به واسطه مردم در شرایط جنگ است که دولت نمی تواند همه مسؤولیت ها را مشخصاً در شرایط جنگ به کار بگیرد و نیازهای مردم هم پیش بینی هایی که مردم برای شرایط جنگ پیش بینی می کنند. مباحثی هم در مدیریت و اداره کشور در شرایط جنگ است هم که باید مشخص بشود کشور در شرایط جنگ به چه گونه ای وارد عمل خواهد شد و مرکزیت کشور و استانها را به چه شکلی اداره خواهد کرد. در پدافند غیر عامل مفهومی وجود دارد که به دنبال کاهش این آسیب پذیری ها و افزایش

پایداری های این حوزه است. تعریفی که به صورت رسمی انجام شده، پدافند غیر عامل به کلیه اقدامات و تدابیری گفته می شود که بدون استفاده از سلاح موجب کاهش آسیب پذیری و افزایش پایداری ملی در برابر تهاجم نظامی می شود که این انواع اقدامات و تدابیر را در آنالیزی که در این تحقیق انجام دادم، به صورت نسبی نسبت به اماکن، تاسیسات و نیروی انسانی است که اینجا مد نظر قرار می گیرد. مصادیقی از پدافند غیر عامل می توانیم مکان یابی مناسب، انتخاب مقیاس بهینه، موازی سازی اقدامات، پراکندگی در سایت، و مواردی را بیابیم که وقتی دقت می کنیم با مفاهیم آمایشی هر یک تطبیق و هماهنگی خوبی دارد. در سایر مصادیق هم مواردی همچون حفاظت اطلاعات، پوشش مردمی، قابلیت ترمیم و برگشت دوباره به خدمت، استفاده از تکنولوژی بومی، امکان تعامل با پدافند عامل، کاهش وابستگی به زیر ساخت، چند منظوره ای کردن پروژه ها را دید، که این هم جز مصادیق پدافند غیر عامل است و برقراری دانش پدافند غیر عامل که در قالب آگاهی، فرهنگ سازی، پیش بینی، پیشگیری، کاهش آسیب پذیری و پایداری و باز دراندگی شکل می گیرد می تواند در تحقق این اصل حیاتی موثر باشد که رفتارهایی همچون عملیات سایت دهی، عملیات اطلاعاتی، عملیات رسانه ای، عملیات پدافند روانی، عملیات الکترونیک و بیولوژیک نیز می تواند تهدیدات نرم عامل را پوشش دهد. به طور مثال اگر تهدیدات را دسته بندی نماییم تهدید سیاسی، تهدید اقتصادی، تهدید نظامی، امنیتی، تهدید بیولوژیک، تهدید ژئوپلیتیک، تهدیدات طبیعی را در بر می گیرد. برای اینکه بدانیم که مدل تهدید چگونه است امریکایی ها مدلی دارند نظریه ای وجود دارد به نام حلقه های استراتژی پاردن. که معمولا در تهاجمات جدید از آن استفاده می شود در جنگ ۴۳ امریکا علیه کوزوو در جنگ ۲۰۰۳ امریکا علیه عراق هم از آن استفاده شد منتها با یک تغییراتی. هر کشوری با کشور دیگر مدل تهدید دارد ولی اصول و چارچوبش همین هست. در این حلقه های راهبرد گفته می شود که مراکز ثقل یک کشور مد نظر قرار می گیرد و آن را تشبیه می کنند به بدن انسان و هر قسمت را متناسب با آن تنظیم می کنند. که این ۵ حلقه، حلقه وسط رهبری ملی که در نهایت جزء اهداف اولیه است. محصولات کلیدی و صنعتی حلقه دوم است. حلقه سوم شبکه مواصلاتی و ارتباطی، حلقه چهارم جمعیت مردمی و اراده ملی و حلقه پنجم هم نیروهای عملیاتی و سلول ها ست که به مصادیق آن در هر حلقه اشاره ای می کنیم رهبری ملی یک

کشور یعنی رهبری سیاسی ، رهبری نظامی ، مراکز اصلی تصمیم گیری های کلان ، مثل وزارت خانه ها ، تاسیسات و مراکز عمده ستادی ، قرارگاه های پلیس و سازمان صدا و سیما و مانند آن . که این را در واقع به عنوان مغز و سامانه عصبی مقایسه شده و با انهدام اهداف یاد شده سیستم عصبی و تصمیم گیری یک کشور مورد تهاجم، توانایی هدایت و کنترل کشور را از دست می دهد . در حلقه دوم هم زیر ساخت های مربوط به محصولات کلیدی و حیاتی کشور است که معمولا مد نظر قرار می گیرد نیروگاه های برق و صنایع سنگین تولید مواد خام ، پالایشگاه ها و مخازن سوخت ، صنایع تولیدی ، تاسیسات نظامی ، نیروگاه های هسته ای و مانند آنها که در واقع می توانیم در یک جمله بگوییم زیر ساخت های مربوط به حوزه اراده کشور جزء این قسمت است که به عنوان سامانه هاضمه و گردش خون تشبیه شده است. قسمت سوم یا حلقه سوم سامانه های حمل و نقل و شبکه مواصلات است که شبکه های مخابراتی ملی و منطقه ای و شبکه ارتباط دهی به عنوان اندام های حرکتی و دست و پای انسان مقایسه شده است و چهارم هم جمعیت و اراده ملی است که عمدتا در این فضا عملیات روانی است که در واقع روح و روان انسان را مد نظر قرار می دهند و به آن توجه می کنند که معمولا برای این کار هم یک غلبه خیلی زیادی در مدل جدید نسبت به عملیات نظامی پیدا کرده است . حلقه پنجم نیروهای عملیاتی هستند مراکز عملیاتی مثل پایگاه های نظامی که در این حلقه پنجم قرار می گیرند و شاید در برداشت اولیه به نوعی بر عکس این باشد . در برداشتی که امریکایی ها به عنوان تهاجم نظامی دارند در برنامه ها این محور ها را بعنوان محور تهدید علیه ج.ا.ا کشور پیش بینی کرده اند.

بررسی که از آمایش و تحولاتی که اتفاق افتاده تا اکنون یک نوع دگرگونی در مفاهیم که ایجاد شده در کلیه دنیا و جهان اخیرا که تاثیر گذار بوده، هم در شیوه برخورد با آمایش اخیرا و هم شیوه برخورد با تلقی که از آمایش می شود برای توسعه فراهم شده است برنامه فضایی - راهبردی اینجا کمک بسیار زیادی می کند که حرکتی که اینک در جهان است با مطرح کردن برنامه ریزی راهبردی و تلقی که از آن می شود وارد عرصه برنامه ریزی منطقه ای و برنامه ریزی شهری می شود. بحث آمایش دو محور را دنبال می کند یکی حفاظت فضا است با این رویکرد تلفیقی و دوم مدیریت فضا و تولید فضا است که اخیرا در مفاهیم آمایش مطرح شده است. این دو از این جهت به طراحان پدافند غیرعامل کمک می کند تا از قوانین اقتصادی که در تولید بکار

بگیرند آمایش را تقویت و به تولید فضای دفاعی نیز کمک برسانند. در همان رویکرد جدیدی که از آمایش راهبردی شده بحث نظریات جدید دارد کمک می کند. نظراتی که مبنایش بعضی جغرافیایی و بعضی اقتصادی است و اینها کمک می کند به اجرای شبکه ای پدافند غیرعامل در کشور که نکته قابل توجه دیگر این است که آمایش سرزمین متأثر از، چه هدفی باشد؟

آیا با هدف ایجاد حداکثر امنیت برای تاسیسات، فعالیت ها، که سه رکن آمایش است کفایت می کند. آمایش این عناصر یعنی فضای چیده شده اساسی منطقی این سه مولفه در فضای جغرافیا که آمایشی عناصر یعنی منطقی، متوازن و پایدار را برای تامین امنیت فراهم می کند. تهدیدات از انواع نظامی و امنیتی آن نتواند این دایره امنیتی را خدشه دار کند. اصول پدافند غیر عامل در این راستا یک ساز و کار امنیتی می شود.

امیدوارم که بتوانیم با نگرش به ضرورت ها و اهمیت کارکردی این اصل در آمایش ملی و سرزمینی کشور امکان حفاظت مطلوب از منافع کشور را فراهم سازیم. در پایان سردار جلالی از حضور همه استادان و همکاران و دست اندرکاران که در این جلسه حضور یافتند تشکر نموده و اظهار امیدواری کردند که در این ارائه نقش مهمی در تبیین اصول دفاعی در آمایش سرزمین در کشور ایفا نماید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی